

Arnfinn H. Midtbøen

Prosjekt

Offentlighetens grenser

I 2013 og 2014 gjennomførte Institutt for samfunnsforskning (ISF), i samarbeid med Institutt for medier og kommunikasjon (IMK) ved UiO, forskningsstiftelsen Fafo og advokat Jon Wessel-Aas, den bredt anlagte studien *Fritt Ords monitorprosjekt om status for ytringsfriheten i Norge*. Prosjektet var det første av sin art siden den norske Ytringsfrihetskommisjonen avla sin rapport i 1999¹ og vekket stor oppmerksomhet. Stiftelsen Fritt Ord har ønsket å bidra til videreutvikling av prosjektet for en ny periode. Denne gangen med tema offentlighetens grenser.

Faren for stillhetsspiraler

I første runde av prosjektet Status for ytringsfriheten i Norge undersøkte vi ulike sider ved den norske ytringskulturen ved en bredt anlagt studie. Vi valgte å fokusere på de deler av ytringskulturen som er mest berørt av samfunnsendringer knyttet til kulturelt og religiøst mangfold, digitalisering, managerialisme, samt inntog av globale kulturelle trender. I hovedrapporten² presenterte vi analyser basert på et bredt datagrunnlag; surveyundersøkelser av befolkningen, kunstnere, forfattere og journalister, samt målrettede kvalitative intervjuer av debattanter med minoritetsbakgrunn, journalister og redaktører i flere mediehus. Vi analyserte også den rettslige utviklingen på to juridiske felter som er av stor betydning for ytringsfriheten; pressefriheten og informasjonsfriheten.

Et av våre hovedfunn var at befolkningen trekker normative grenser for utøvelse av ytringsfriheten, og at mange mener man må balansere ytringsfrihet mot andre hensyn, som å unngå å støte og såre andre eller fremstå som

rasistisk.³ Analysene viste at mange ville begrense sine egne ytringer dersom det var fare for å vekke slike reaksjoner. Både holdninger og vilje til slik selvbegrensning varierte mellom grupper, for eksempel etter kjønn, alder og politisk ståsted. Basert på disse funnene, og funn i de kvalitative studiene vi gjorde, påpekte vi faren for utvikling av *stillhetsspiraler* i norsk offentlighet, det vil si en situasjon der visse stemmer og synspunkter blir systematisk underrepresentert.

Dypere inn i prosessene

I denne nye studien vil vi å gå dypere inn i prosessene der grensene trekkes for hva som kan ytres og ikke ytres i norsk offentlighet. For å få grep om dette vil vi gå mer spesifikt til verks enn det vi gjorde i første runde, og se på utvalgte debatter, hvilke aktører som deltar og regulerer dem, samt hvilke argumenter som inkluderes og ekskluderes. Vi vil konsentrere oss om debatter som involverer ”anerkjennelseskamper”⁴, det vil si debatter som bærer i seg identitetsbaserte konflikter knyttet til kjønn, etnisitet eller religion, der identitetsbaserte problemer diskuteres og der identiteter brukes som argumenter i diskusjonen.

Arnfinn H. Midtbøen er Ph.D. i sosiologi og forsker ved Institutt for samfunnsforskning (ISF)

Det norske ordskiftet etter angrepet på *Charlie Hebdo* er et eksempel på en slik debatt. Et mål med prosjektet vil være å forstå hvilke sosiale dynamikker som oppstår i debatter som involverer anerkjennelseskamper, og hvordan dette regulerer ytringsfriheten til ulike grupper.

Vi bygger på Bernhard Peters⁵ forståelse av offentlighetens kultur, der denne analyseres i lys av tre elementer: offentlighetens funksjoner, dens sosiale organisasjon og dens symboliske struktur. Med dette som utgangspunkt vil vi gjøre et utvalg av sentrale og mer perifere aktører innenfor de debattene vi analyserer, og se på hvilke grenser de trekker for egne og andres ytringer, samt hvilke roller de utøver og kan utøve. Vi vil fokusere på presumptivt mektige institusjoner og aktører, som massemedier og politikere, og på aktører som opplever seg som mer perifere, eller som forholder seg tause, slik som innvandringskritikere og de tause minoritetene. Videre vil vi analysere de grensedragningene som gjøres innenfor selve debattene, og på hvilket grunnlag grenser trekkes, enten normativt, juridisk eller pragmatisk. Samlet sett vil disse analysene sette oss i stand til å diskutere hvorvidt og på hvilke måter den norske offentligheten fyller funksjoner knyttet til deliberasjon, opinionsdannelse, læring og sannhetssøken – det vil si ytringsfrihetens viktigste begrunnelser⁶.

Fokus på offentligheten

I et langsiktig perspektiv mener vi at det å gjøre opp status for ytringsfriheten i Norge avhenger av en kombinasjon av brede kartlegginger som gjentas med jevne mellomrom, og noen dypdykk i enkeltinstitusjoner, fenomener og felter, som gjør det mulig å forstå de sosiale og kulturelle forutsetningene for ytringsfrihet. I denne omgangen velger vi altså å fokusere på *offentligheten*, og på noen temafelter som aktualiserer ulike begrensninger på ytringsfriheten på ulike nivåer og for ulike grupper. I det foreliggende prosjektet vil vi gjennomføre en begrenset surveyrunde, til befolkningen og til journalister, der vi videreutvikler spørsmål om holdninger til ytringsfrihet, og holdninger til religionskritikk spesielt, samt grenselandet mellom normer og

jus. Terrorhandlingene i Paris og i København gjør det meningsfullt å gjenta disse utvalgte delene av surveyene nå. Dessuten vil denne runden med surveyer gjøre det mulig for oss å videreutvikle og konkretisere de holdnings-spørsmålene vi brukte i 2013.

Prosjektet inneholder tre overordnede arbeidspakker:

Den første arbeidspakken består av to surveyundersøkelser, én befolkningsurvey og én journalistsurvey. I begge undersøkelsene vil vi benytte samme utvalgskilder som i undersøkelsene fra 2013-2014, slik at det er mulig å studere holdningsendringer over tid, og da særlig om det har funnet sted endringer i synet på ytringsfrihet i lys av terrorangrepene i Paris og København, og den omfattende debatten som har fulgt i kjølvannet av disse angrepene. Fokus vil spesielt være på holdninger til religion og religionskritikk, men også inkludere bredere spørsmål knyttet til ytringsfrihetens grenser. Vi vil videreutvikle holdnings-spørsmålene vi brukte i forrige runde, først og fremst ved å knytte spørsmål til konkrete case. I tillegg vil vi også inkludere spørsmål om ytringsfrihetens juridiske stilling.

Den andre arbeidspakken undersøker grensedragninger i den redigerte og uredigerte offentligheten, gjennom en studie som kombinerer innholdsanalyse av medietekst og nettdebatt med kvalitative intervjuer med redaktører. Vi vektlegger debatter som involverer verdispørsmål og anerkjennelseskamper, og ser på utviklingen over en tiårs periode, fra karikaturstriden i 2005/06 til i dag. Datagrunnlaget vil være tredelt: For det første vil vi undersøke kronikker, kommentarer og ledere, for å fange opp de sentrale argumentene, konfliktene og verdistandpunktene i den elitedominerte debatten i de tradisjonelle nyhetsmediene. For det andre vil vi kartlegge argumentene i de sentrale mediernes kommentarfelt for å kunne sammenligne de grensedragningene som gjøres her og i de redigerte mediene. For det tredje vil vi intervjuer sentrale (debatt)redaktører og redaksjonelle medarbeidere om deres holdning til ytringsfrihet i dag; om de har endret syn over tid, og om hvordan de

røker og modererer debatten – på ordinær spalteplass og i de åpne kommentarfeltene. Funn fra innholdsanalysen vil brukes aktivt i intervjuene, for å konkretisere de dilemmaene og spørsmålene som stilles.

Den tredje arbeidspakken belyser hvordan spesielt profilerte, utsatte eller annerledes-tenkende grupper av befolkningen opplever rommet for ytringsfrihet og meningsmangfold. Vår forrige undersøkelse viste at enkelte områder er spesielt betente og vanskelige å ytre seg om. Enkelte aktører opplever både et større press, møter sterkere sanksjoner og legger sterkere bånd på seg enn andre. Det er disse vi ønsker å få i tale. Via etnografiske metoder og kvalitative intervjuer settes fokus på holdninger og erfaringer til ytringsfrihet,

samt oppfatninger av egen rolle i offentligheten, blant politikere, etniske og religiøse minoriteter, og blant innvandringsmotstandere og islamkritikere til høyre i det politiske landskapet.

Formidling

Resultatene fra prosjektet vil publiseres i form av en midtveisrapport våren 2016 og en vitenskapelig monografi sommeren 2017. Begge deler vil bli tilgjengelig for alle interesserte gjennom open access-publisering. I tillegg vil vi vi formidle forskningsresultater og bidra til debatt om ytringsfrihetsspørsmål gjennom arrangementen av halvårlige seminarer, kronikker i dagspressen, og informasjonsspredning via prosjektnettsiden og sosial medier.

Om projektet

Prosjekttittel: *Status for ytringsfriheten i Norge 2015-2017. Offentlighetens grenser*

Prosjektperiode: April 2015-Juni 2017

Prosjektledere: Bernard Enjolras (ISF), Arnfinn H. Midtbøen (ISF) og Terje Rasmussen (IMK)

Øvrige prosjektdeltakere: Kari Steen-Johnsen (ISF), Kjersti Thorbjørnsrud (ISF), Audun Fladmoe (ISF), Synne Sætrang (ISF), Terje Colbjørnsen (IMK), Hallvard Moe (UiB)

Institusjon(er): Institutt for samfunnsforskning (ISF) og Institutt for medier og kommunikasjon (IMK), Universitetet i Oslo

Finansieringskilde og beløptittel: Fritt Ord, NOK 5 mill.

Noter

1. NOU 1999: 27.
2. Enjolras, Rasmussen & Steen-Johnsen, 2014.
3. Enjolras & Steen-Johnsen, 2014.
4. Hegel, 1977; Honneth, 1995.
5. Peters, 2008.
6. NOU 1999: 27.

Referanser

Enjolras, Bernard, Rasmussen, Terje & Steen-Johnsen, Kari (red.) (2014) *Status for ytringsfriheten i Norge. Hovedrapport fra prosjektet*. Oslo: Fritt Ord, Institutt for samfunnsforskning, Fafo og Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.

Enjolras, Bernard & Steen-Johnsen, Kari (2014) "Frykten for å støte som begrensning. Hvilken betydning

har sosiale normer for ytringsfriheten?" I Bernard Enjolras, Terje Rasmussen & Kari Steen-Johnsen (red.) *Status for ytringsfriheten i Norge. Hovedrapporten fra prosjektet*. Oslo: Fritt Ord, Institutt for samfunnsforskning, Fafo, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1977) *The Phenomenology of Spirit*. Oxford: Oxford University Press.

Honneth, Axel (1995) *The Struggle for Recognition*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Peters, Bernard (2008) *Public Deliberation and Public Culture: The Writings of Bernhard Peters, 1993-2005* (edited by Hartmut Wessler). New York: Palgrave Macmillan.

NOU 1999: 27. "Ytringsfrihed bør finde Sted". *Forslag til ny Grunnlov § 100*. Oslo: Justis- og politidepartementet.